

ROSENKRANTZGATEN 3.

Etablering av overvannsledning.
Bergen kommune, Hordaland

Hobæk, Haldis

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel Rosenkrantzgaten 3. Etablering av overvannsledning. Bergen kommune, Hordaland	Rapporttype/nummer NIKU Oppdragsrapport 36/2016	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1020773	Oppdragstidspunkt 24.02.-01.03.2016
	Forsidebilde Grøften ved Rosenkrantzgate 3. Bf30003_NIKU_0003.JPG	
Forfatter(e) Hobæk, Halldis	Sider 14	Tilgjengelighet Åpen
	Avdeling Arkeologi	

Prosjektleder Halldis Hobæk
Prosjektmedarbeider(e) Halldis Hobæk
Kvalitetssikrer Hanne Ekstrøm Jordahl

Oppdragsgiver(e) Rosenkrantzgaten 3 AS/Riksantikvaren Vest

Sammendrag   NIKU har utført arkeologisk tilsyn ved etablering av overvannsledning samt reparasjon av brudd på overvannsledning ved Rosenkrantzgaten 3. Det ble åpnet en grøft på ca. 3x1 meter og dybde 0,9 m øst for kum, og ca 2x1,3 meter og dybde 1,5 meter vest for kummen. Gravingen ble utført i eksisterende traséer for infrastruktur, og det ble for det meste observert moderne fyllmasser. Det ble også observert omrotede kulturlagsmasser fra etterreformatorisk og nyere tid. Tiltaket har dermed ikke medført noen konflikt med automatisk fredete kulturminner.

Emneord Rosenkrantzgaten, tilsyn, etterreformatorisk

Avdelingsleder

Lise-Marie Bye Johansen

NIKU prosjektnummer/årstall	1020773/2016
Berørt område	Rosenkrantzgaten 3
Gnr/Bnr	167/1581
Oppdragets art	Arkeologisk tilsyn
Vedtak	16/00208-6
Oppdragsgiver	Riksantikvaren Vest
Tiltakshaver	Rosenkrantzgaten 3 AS
Oppdraget utført av	NIKU Bergen
Oppdraget utført dato	24.02.-01.03.2016
Koordinater	Se vedlegg 8.2
Høyde overflate (moh)	7 moh
Foto	Bf30003_NIKU_0001.JPG- Bf30003_NIKU_0005.JPG
Tilstedeværelse av automatisk fredet kulturminne	Nei
BRM-nr.	

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	7
2	Tiltakets omfang.....	7
3	Faglige forhold.....	7
4	Metode og gjennomføring av undersøkelsen	9
5	Arkeologiske observasjoner og tolkninger	9
6	Konklusjon	10
7	Litteratur.....	11
8	Vedlegg	11
8.1	Fotoliste.....	11
8.2	Koordinater.....	12

1 Innledning

Det vises til Riksantikvarens oppdragsbestilling til NIKU datert 2.2.2016 (RA-sak 16/00208-2), og dispensasjon gitt 10.2.2016 (RA-sak 16/00208-6). Tiltakshaver var Rosenkrantzgaten 3 AS, og det ble gitt tillatelse til gravearbeider for etablering av overvannsledning. Dispensasjonen omfattet også graving for reparasjon av brudd på overvannsledning, jvf. e-post datert 25.2.2016. Tiltaket var lokalisert innenfor «Middelalderbyen Bergen», Askeladden id nr. 89049, som er automatisk fredet i.h.t. Lov om kulturminner (kml 1978).

2 Tiltakets omfang

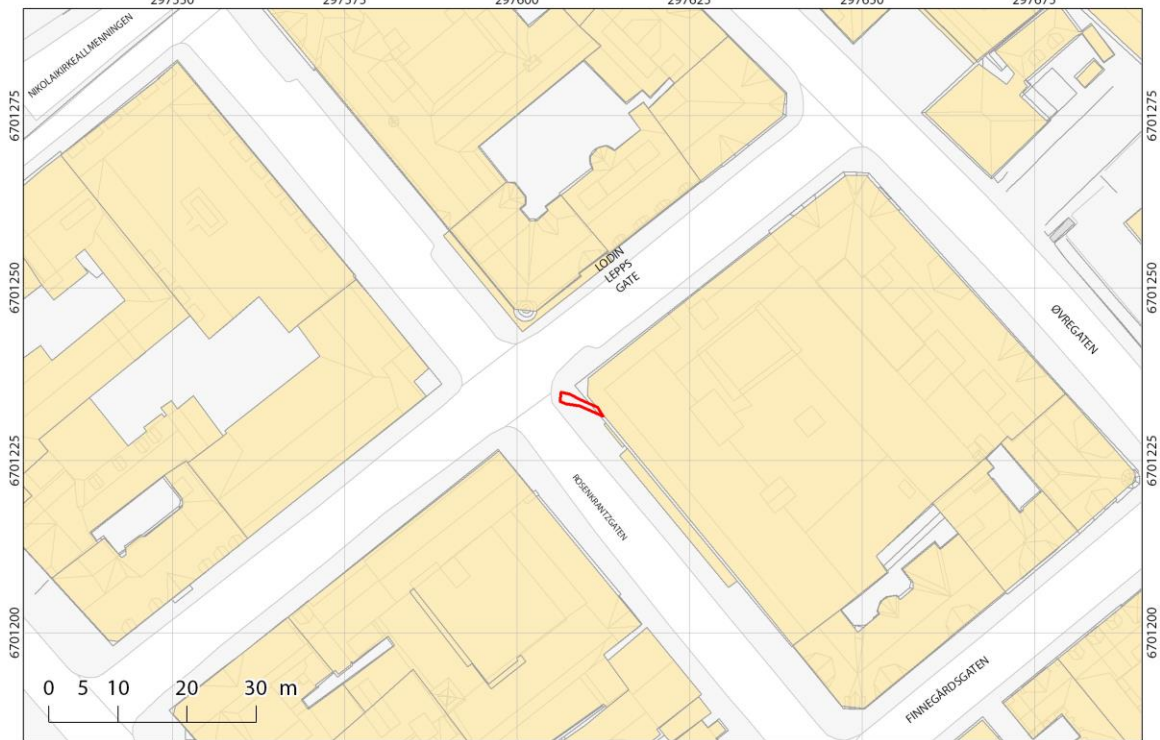
Tiltaket ligger ved Rosenkrantzgaten 3, på hjørnet ut mot kryss mellom Rosenkrantzgaten og Lodin Leppsgate (se figur 1). Ifølge søknaden skulle det graves en grøft med maksimal lengde 4 meter, bredde 1 meter og dybde 1,6 meter. Grøften skulle graves fra veggliv og ut til kum i fortau for etablering av ny overvannsledning, og var søkt som graving av ny grøft. På den andre siden av kummen skulle det graves for reparasjon av brudd på eksisterende overvannsledning, dvs. i eksisterende grøftetrasé.

3 Faglige forhold

Tiltaksområdet ligger svært sentralt innenfor middelalderbyen Bergen, i bakkant av stein-Bryggen. Rundt 1100 gikk strandlinjen litt nedenfor krysset Lodin Lepps gate-Rosenkrantzgaten der tiltaket ligger (jvf. Hansen 1994), og det ble tidlig etablert bebyggelse i dette området. Utviklingen i bygårdsbebyggelsen med kaiforskyvning og utfylling i Vågen er dokumentert gjennom flere arkeologiske undersøkelser i området, bl.a. Finnegårdsgaten 3a i 1980 (Gøtembnik 1993), Øvregaten-Finnegårdsgaten i 1980 (Christensson 1980), og Kjøttbasaren/Vetrlidsallmenningen 2 i 1985-86 og i 1996-97 (Dunlop 1987 og 1999).

Av nyere undersøkelser har NIKU bl.a. overvåket gravearbeider i Finnegårdsgaten-Rosenkrantzgaten i 2009, og ved Rosenkrantzgaten 6 i 2014. Disse arbeidene ble utført i umiddelbar nærhet til tiltaket. Ved undersøkelsene i 2009 lå grøft G på omtrent samme terreng høyde som grøften ved Rosenkrantzgaten 3, og i denne grøften ble det påvist bevarte etter-reformatoriske kulturlag fra ca 2 meter ned fra dagens terrengoverflate. Kulturlag fra middelalder lå på om lag 3 meters dybde og nedover (Lorvik 2009:10). I grøfteprofil og grunnboring ved Rosenkrantzgaten 6 i 2014 lå overgang til bevarte kulturlag grunnere, med etterreformatoriske kulturlag bevart fra ca. 1,5 meter ned fra dagens terreng og kulturlag fra middelalder fra ca. 2,6 meters dybde (Dunlop og Magnussen 2014:10-12).

Gravedybde for det planlagte tiltaket var 1,6 meter, og ut fra tidligere arkeologiske undersøkelser i nærområdet ble potensialet for konflikt med automatisk fredete kulturminner vurdert som lavt. Imidlertid er de opprinnelige topografiske forholdene ikke nøyaktig kjente, men med en antatt

	Prosjektnavn: Rosenkrantzgaten 3. Etablering av overvannsledning.	
	Prosjektnr: 1020773	EUREF89/UTM32
	Oppdragsrapport: 36/2016	Kartgrunnlag: Statens kartverk, Geovekst og kommuner

Figur 1. Lokalisering av tiltaket innenfor Middelalderbyen Bergen (øverste kart) og i Rosenkrantzgaten (nederste kart).

stigning nord-nordvestover fra området Finnegårdsgaten-Rosenkrantzgate før terrenget igjen sank ned mot Nikolaikirkeallmenning (se figur 1). Terreng høyde i nordre del av nåværende Rosenkrantzgate er resultat av påfylte masser. Ut fra dette var det mulig at kulturlag i området ved Rosenkrantzgaten 3 ligger/har ligget høyere enn lenger sør i Rosenkrantzgaten. Dersom slike skulle være bevart og bli eksponert gjennom det planlagte tiltaket ville det kunne gi verdifull informasjon om opprinnelig topografi her, og dermed bedre kunnskap om de arkeologiske forholdene i området.

4 Metode og gjennomføring av undersøkelsen

Feltarbeid ble utført 24.02.-01.03.2016 ved Haldis Hobæk. Formålet med det arkeologiske tilsynet var å hindre at tiltaket kom i konflikt med automatisk fredete kulturminner, og å innhente informasjon om dybder til bevarte kulturlag/naturlig terreng dersom tiltaket kom i kontakt med slike. Gravingen ble utført med maskin, og manuelt ved hjelp av krafse av entreprenørens mannskap. Profiler ble finrenset av arkeolog. Arbeidet kunne stanses midlertidig av arkeolog for nødvendig dokumentasjon og innsamling av funnmateriale eller naturvitenskapelig prøvemateriale. Arbeidet ble utført i dagslys i overskyet vær og snøvær. Dokumentasjon foreligger som digitale foto (RAW- og jpg-format) og rapport. Sakspapirer og dokumentasjon finnes i Riksantikvarens arkiv, digitale foto i universitetsmuseenes database Musit. Dekning for C-POS var for dårlig for innmåling, og grøften er avmerket i vedlagt kart på grunnlag av oppmåling i felt (se figur 1). Feilmarginer må derfor påregnes.

5 Arkeologiske observasjoner og tolkninger

Grøften ble åpnet fra vegg liv og vest-nordvestover mot kum i fortauet. Ut fra husvegg lå det bl.a. varme- og fiberkabler like under moderne fyllmasser, og på ca. 0,8 meters dybde ble det påtruffet betongheller som dekket strømkabler m.m. som ligger parallelt med husrekken i Rosenkrantzgaten. På grunn av kablene måtte det graves grunnere enn planlagt, og ferdig gravd var denne delen av grøften 3,6 meter lang langs profil mot sør og 2,4 meter lang i profil mot nord, med bredde ca. 1,2 meter og dybde 0,8-0,9 meter.

Profilene mot sør og nord ble rensset opp, og viste at massene bar preg av tidligere inngrep. Under brosteinsdekket i fortauet fulgte settesand og moderne pukk i totalt 0,4 meter dybde (se figur 2). Deretter fulgte brun jord med mye sand, humus, stein av varierende størrelse samt murstein og rød tegl. Det ble også observert flekker av oppsmuldret mørtel, særlig i profil mot sør. I profil mot sør lå det også et sandlag på 0,6-0,7 meter dybde,

Figur 2. Østre del av grøften ved Rosenkrantzgate 3 ferdig gravd. Kabler ut fra husvegg til høyre i bildet, og betongheller over strømkabler synlig under dem. Nordvest i grøften steinmurt kum.

muligens med forbindelse til grøft for rør observert i deler av sør-profilen. I begge profiler oppfattes massene som omrotede helt til bunns, med innhold av etterreformatorisk materiale.

Figur 3. Vestre del av grøft ved Rosenkrantzgaten 3 ferdig gravd. Denne delen av grøften ble gravd i eksisterende trasé for overvannsledning. Bf30003_NIKU_0005.JPG

På vestsiden av kummen i fortauet ble grøften forlenget for å reparere brudd på eksisterende overvannsledning (se figur 3). Denne lå på 1,2-1,5 meters dybde med fall mot nordvest, og denne delen av grøften ble dermed gravd til 1,5 meters dybde. Ferdig gravd var bredden 1,2-1,5 meter og lengde ca. 2 meter. Rett vest for kummen lå eldre ledninger på tvers av grøften. I profil mot nord lå en eldre gassledning, og som i østre del av grøften ble fortausdekke og moderne masser fulgt av brun jord med sand, humus, stein og mye murstein. Massene i østre del av grøften var imidlertid enda mer preget av tidligere graving for infrastruktur, og det ble ikke observert noen lag. De nederste 0,3 meter var noe lysere på farge og inneholdt mindre murstein og tegl. Her ble det også observert små flekker av mørtel.

Mørtelen observert i grøften var grov og trolig av eldre type. Den kan stamme både fra eldre bebyggelse på stedet og fra påfylte rivningsmasser fra Bergenhus, men dette lot seg ikke avgjøre ut fra de omrotede massene i grøften. Graving for tiltaket ble delvis grunnere enn planlagt og delvis gravd i allerede eksisterende grøftetrasé, og kom dermed ikke i kontakt med bevarte kulturlag eller strukturer.

6 Konklusjon

NIKU har på oppdrag fra Riksantikvaren utført arkeologisk tilsyn med gravearbeid ved Rosenkrantzgaten 3 i forbindelse med etablering og reparasjon av overvannsledning. Gravearbeidet ble utført delvis i eksisterende grøftetrasé og delvis grunt i allerede utskiftede masser. Det ble observert moderne fyllmasser fulgt av omrotede masser med gjenstandsmateriale fra etterreformatorisk og moderne tid ned til 1,5 meter ned fra dagens terreng. Gravearbeidet har ikke medført konflikt med automatisk fredete kulturminner, og undersøkelsen viser at eventuelle bevarte kulturlag ligger dypere enn tiltaket i dette området.

7 Litteratur

Christensson, A. 1980. Øvregaten/Finnegårdsgaten. Rapport fra utgravningen 1980. Riksantikvarens utgravningskontor for Bergen.

Dunlop, A.R. 1987. Report on the excavation at BRM 230 Kjøttbasaren, Vetrilidsallmenningen. Riksantikvarens arkiv i Bergen.

Dunlop, A.R. 1999. Arkeologiske undersøkelser i og omkring Kjøttbasaren, Vetrilidsallmenning 2, Bergen 1996-97. NIKU Oppdragsmelding 61.

Dunlop, A.R. og A.R.S. Magnussen 2014. Finnegårdsgaten 6, Bergen: Arkeologiske undersøkelser 2014. NIKU Oppdragsrapport 106/2014.

Golembnik, A. 1993. Report on the excavations in Finnegården 3a, 1982. Riksantikvarens utgravningskontor for Bergen.

Hansen, G. 1994. *Den overordnede bebyggelsestopografi omkring 1190 i Bergen. Belyst ut fra arkæologiske, naturtopografiske og skriftlige kilder.* Riksantikvarens utgravningskontor for Bergen.

Lorvik, K. 2009. NIKU Oppdragsrapport 201/2009. Finnegårdsgaten og Rosenkrantzgaten, Bergen. Arkeologisk overvåking ved graving for brudd på avløpsledning.

8 Vedlegg

8.1 Fotoliste

Filnavn	Dato	Motiv	Sett mot	Fotograf
Bf30003_NIKU_0001.JPG	24.02.2016	Østre del av grøft, profil mot sør. Målestokk=1 m.	S	HH
Bf30003_NIKU_0002.JPG	24.02.2016	Østre del av grøft ferdig gravd. Eksisterende kabler ut fra husvegg, trasé for kabler u. btongheller i bunn grøft.	NV	HH
Bf30003_NIKU_0003.JPG	01.03.2016	Grøft ved Rosenkrantzgate 3, oversiktsfoto	NV	HH
Bf30003_NIKU_0004.JPG	01.03.2016	Vestre del av grøft, profil mot nord.	N	HH
Bf30003_NIKU_0005.JPG	01.03.2016	Vestre del av grøft, oversikt	Ø-SØ	HH

8.2 Koordinater

NB: koordinatene er målt i kart etter frihåndsskisse basert på oppmåling i felt. Feilmarginer må påregnes. Tiltaket ligger på ca. 7 moh.

Punkt	Northing	Easting
SV-hjørne	6701233,525	297606,213
NV-hjørne	6701234,807	297606,312
NØ-hjørne	6701232,671	297611,700
SØ-hjørne	6701231,423	297612,390

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Oppdragsrapport 36/2016

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00